

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОГРАМИ «ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ» В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Житков О. А., Ковальков О. Л., Чуйко К. В.

ВСТУП

Обставини військового часу внесли суттєві зміни в організацію діяльності закладів вищої освіти України (далі ЗВО) які дислокувалися у зонах проведення активних бойових дій або в безпосередній близькості від них. У короткий час в Україні було повністю зруйновано 76 закладів освіти серед яких 18 одиниць складала саме будівлі ЗВО¹. Від початку розв'язаної агресором війни Міністерство освіти і науки України зосередило увагу на релокації закладів з низьким безпековим рівнем до Вінницької, Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей². Згідно даних української незалежної аналітичної платформи «Вокс Україна», станом на квітень 2022 року у статусі переміщених перебувало 25 університетів, галузевих наукових інститутів, академій та 19 відокремлених структурних підрозділів різних форм власності³.

Аналіз умов, у яких відбувалася підготовка здобувачів третього (освітньо-наукового) ступеня вищої освіти, дозволив зробити висновки, що військові дії в Україні, як фактори загального та локального значення, мали суттєвий вплив на інноваційну складову навчального процесу у ЗВО. До перших відносять руйнування матеріальної бази закладів вищої освіти та вимушене переміщення ЗВО до Центральних та Західних областей України, що призвело до руйнування горизонтальних (регіональних) зв'язків, втрати частини серверів, лабораторій,

---

¹ Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>

² Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ М-ва освіти і науки України від 7 березня 2022 року № 235. Веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>

³ Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety>

За даними аналітичного дослідження Gedos зазначені показники дещо нижчі. Див. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>

неможливості доступу до архівів, ін. Керівництво та професорсько-викладацький склад ЗВО, задіяні у процесах підготовки докторів філософії, опинилися в ситуації, що вимагала стрімкої реорганізації освітньо-наукового процесу, нагальної необхідності відновлення діяльності відділів аспірантури ЗВО в умовах відключення електроенергії, порушення температурного режиму та періодичного оголошення «повітряних тривоги».

До факторів локального значення слід віднести наступні: часткова втрата наукового потенціалу ЗВО через відтік вчених; розрив комунікацій між учасниками освітньо-наукового процесу у т. ч. різних вікових категорій та наукового досвіду; реактуалізація тематики, яка вивчалася, й перегляд здобутих результатів, зокрема, досліджень у гуманітарній сфері; втрата можливості здійснення наукових відряджень, стажування в закладах освіти та дослідницьких центрах, а також пошукової роботи в бібліотеках, архівах за межами України⁴.

Водночас підвищення якості вищої освіти в умовах війни, що триває, є тією зброєю, яка допоможе у відновленні країни, переведення її економічної та гуманітарної сфер на рейки мирного життя. Щоб досягти успіхів в інноваційній економіці, зазначають українські вчені, потрібно вже сьогодні здійснювати поступальний рух по розширенню пошуків нових методів навчання та формування на їхній основі освітніх компетенцій, які підвищують конкурентну здатність здобувачів вищої освіти на ринку праці в Україні та Європі⁵.

Авторами цього розділу монографії визначено такі пріоритетні завдання: теоретичний аналіз інноваційних методів викладання ОНП Історія та археологія у вищій школі; узагальнення досвіду оптимізації освітньо-наукового процесу здобувачів ОНП в період російської агресії проти України 2022– 2023 років.

---

⁴ Житков О. А. Про особливості підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в умовах військового стану. Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 133–134; Гай О. М. Підготовка докторів філософії в умовах війни: основні виклики та шляхи їх вирішення. Там само. С. 81.

⁵ Іщенко А., Карпенко М. Українська система вищої освіти в умовах агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. НІСД – Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>

1. Чи існує вікно можливостей: трансформації інноваційних освітніх технологій навчання у ЗВО України

Проблема розвитку сучасних освітніх технологій, зокрема, навчальних, які у повну силу «працюють» на формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, перебуває у центрі уваги науковців-методистів усіх рівнів, керівників закладів вищої освіти. Існує чимало визначень системних складових сучасних педагогічних й, зокрема, інноваційних технологій навчання у вищій школі. Нам імпонує визначення системи інноваційних педагогічних технологій, яке окреслене в теоретичних працях науковиці І. Дичківської. Зокрема, вона наголошувала, що на тлі сучасних педагогічних теорій останні вирізняє цілеспрямований, систематичний й послідовний підхід до впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій, форм й засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його основної мети до прогнозованих результатів навчання (далі ПРН, авт.)⁶.

Для усвідомлення проблемності ситуації, яка склалася у ЗВО після розв'язання російським агресором повномасштабної війни в Україні у 2022 році, слід звернути увагу на те, що практично всім суб'єктам освітнього процесу довелося змінити пріоритети діяльності, кардинально переглянути традиційні методи викладання фахових дисциплін, які спиралися на формалізовані вимоги ОНП. Щонайперше на тлі подій, які стали причиною втратою наукових зв'язків всередині освітнього середовища, змінилося функційне навантаження наукового керівника, який, у залежності від етапів освоєння здобувачами освітньо-наукової програми, мав надавати їм комплексну допомогу в опануванні теоретичними знаннями з основ методології, предметних компетенцій, формувати творчу атмосферу та прагнення до наукового пошуку, демонструвати на власному прикладі як потрібно здійснювати розробку наукової проблематики, як слід підходити до розв'язання поставлених завдань в умовах, що змінюються⁷.

У такій обстановці важливим є перехід усіх учасників науково-дослідницької діяльності у психологічний стан саморегуляції, який забезпечував би їм стійкість до стресу, що спричиняє зміна звичного емоційного стану. Адже стресостійкість – це здатність регулювати свою

---

⁶ Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. С. 9.

⁷ Капліна О. В. Науковий керівник та аспірант: проблеми взаємодії в сучасних умовах війни. Всеукраїнське науково-педагогічне підвищення кваліфікації «Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів в умовах війни. 27 червня – 7 серпня 2022 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 148.

професійну поведінку, концентруватися на фаховій зайнятості в умовах військової загрози. Очевидно, що психологічні фактори є важливою передумовою вибору форм і методів освітньо-наукової діяльності здобувачами та підготовки самостійного наукового дослідження й формування готовності захистити його результати. Нами вже зазначалося, що аналіз програм підготовки докторів філософії у закладах вищої освіти України (ЗВО) вказує на потреби оптимізації процесу навчання в умовах військового стану, а саме – посилення ролі цілеспрямованої індивідуальної пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Зокрема, слід врахувати вимоги щодо навчання в умовах, коли відчувається серйозна зміна в робочому середовищі, відповідно, має місце зміна завдань, методів роботи, які постали перед усіма суб'єктами освітнього процесу. Можна стверджувати, що серед методів навчання перевага надавалася тим, що забезпечують формування управлінських компетентностей, вміння здійснювати ефективне планування та оптимізувати організацію управління освітнім процесом в режимі тайм-менеджменту.

Впровадження інноваційних технологій навчання за ОНП Історія та археологія у закладах вищої освіти України має наступні пріоритети: поєднання технічних можливостей з високим освітнім рівнем викладання ОК програми, що уможливило використання технологій Smart – освіти (розумна/кмітлива освіта – *Smart Education, англ.*); гуманізація процесу навчання, що, на наш погляд, необґрунтовано трактується деякими дослідниками як студентоцентризм; інтелектуальна співпраця наукового керівника й здобувача освіти (тут за аналогією «вчитель й учень»); вибірковість технологій навчання з урахуванням принципів універсальності знань; виховання на моральних основах наукової доброчесності й відповідальності за наукові результати своєї праці.

Серед сучасних інноваційних стратегій в освіті фахівці все більше уваги звертають на ті, що використовуються сьогодні, але ще не набули поширення. Узагальнення наукової інформації за принципом пріоритетності використання освітніх технологій навчання у ЗВО в умовах війни дає таку картину: перехресне навчання (Crossover Learning); навчання через аргументацію (Learning Through Argumentation); контекстне навчання (Context-Based Learning); обчислювальне мислення (Computational Thinking); втілене навчання (Embodied Learning)⁸.

---

⁸ Запухляк І. Б. Сучасні інноваційні стратегії навчання. Матеріали круглого столу «Інноваційні методи викладання у вищій школі: обмін досвідом та кращі практики (за результатами стажування)». Івано-Франківськ, ІФТУНГ, 2020. С. 8.

Сучасним трендом у вищій освіті України є зростаюча динаміка попиту на навички й компетенції працівників, здатних до нетривіальної аналітичної праці, та спеціалістів із розвиненими комунікативними компетенціями й організаторськими здібностями, що уможливило досягнення ними високих практичних результатів та підвищує суб'єктивність у конкурентному середовищі. Серед найбільш затребуваних у наш час на ринку праці компетенцій, на думку авторів аналітичного огляду, опублікованого на платформі Національного інституту стратегічних досліджень, постала така «піраміда» пріоритетів: аналітичне мислення та інновативність; творчий підхід; оригінальність та ініціативність, критичне мислення, навички аналітичного аналізу, тощо. Отже, запит економіки на фахівців, спроможних швидко навчатися, опановувати нові уміння й навички, змінювати індивідуальну траєкторію трудової діяльності, лише зростатиме на тлі ризиків та викликів, спричинених війною⁹.

Чимала кількість дослідників вважає, що методика реалізації інноваційної стратегії потребує ґрунтовної підготовки на стадіях її відбору та продумування кожного кроку щодо тактики застосування. Виокремимо серед інших найбільш демократичні діалогові технології (неімітаційні методи навчання), як засіб активації пізнавальної діяльності здобувачів під час лекції. Зокрема, українська дослідниця Л.С. Тараєвська вважає, що лекції-бесіди, лекції-диспути, проблемні лекції, лекції з розгляду конкретних ситуацій, лекції-консультації, лекції-прес-конференції, лекції-залучення працюють у ключі комунікативного спілкування суб'єктів освітнього процесу на рівнях: «викладач-здобувач», «здобувач-здобувач», «викладач-роботодавець», «роботодавець-здобувач»¹⁰.

Важливим елементом компетентнісного підходу в освіті є використання технологій, які формують уміння комплексного застосування набутих знань. Долученню здобувачів до освітнього процесу, зокрема, роботи над соціально-значимими проектами, реалізує популярна сьогодні у західних університетах методика кейс-стаді. Вона передбачає спільну діяльність за визначеним комплексом завдань (ситуації реальної, або змодельованої), над розв'язанням яких працює визначена керівником група науковців, що від початку розробки до

---

⁹ Іщенко А., Карпенко М. Українська система вищої освіти в умовах агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. НІСД – Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>

¹⁰ Тараєвська Л.С. Діалогові технології та їх використання в освітньому просторі. С Матеріали круглого столу «Інноваційні методи викладання у вищій школі: обмін досвідом та кращі практики (за результатами стажування). Івано-Франківськ, ІФТУНГ, 2020. С. 9.

отримання прогнозованих результатів відповідає за доручену ділянку роботи. У галузі соціальних наук метод кейс-стаді використовується у соціології, історії, політології, психології ін. Відповідно до галузей застосування його процедури набувають протокольного визначення із чітким виокремленням об'єкта і предмета дослідження, його плануванням, збором інформаційного пакету, вивченням проблеми, постановкою дослідницьких завдань, опрацюванням результатів та обґрунтуванням висновків дослідження. Як відомо, метод кейс-стаді спирається не на статистичну (накопичення та обробка числових даних), а на аналітичну генералізацію, що уможливило вивчення окреслених у часі історичних процесів, подій, явищ, соціальних станів, груп і спільнот¹¹.

В умовах воєнного стану робота у складі творчого колективу та/або виконання конкретних завдань (кейсу), що мають практичне значення, підвищує самооцінку особистості й рівень комунікації всередині колективу, нормалізує морально-психологічний стан здобувачів. Науковці відзначають, що методика кейс-стаді допомагає розвивати творчі та креативні здібності, логічне мислення та можливості індуктивного й дедуктивного аналізу у здобувачів¹². Такий підхід має прикладний характер, відповідає вимогам й меті всебічного використання людського капіталу у вищій школі, зокрема, через залучення до реалізації завдань ОНП, як засіб набуття фахових компетенцій за принципом «навчання через дослідження», науковців, стейкхолдерів, експертів у гуманітарій галузі.

Вивчення дієвості кейс методу у процесі підготовки фахівців педагогічних спеціальностей було проведено на рівні аналітичних досліджень у ЗВО України. Зокрема, здійснений у 2022 році науковий експеримент показав, що формування компетенцій у контрольній групі здобувачів було більш успішним порівняно з групою, де навчання проводилися з використанням традиційних методів¹³.

---

¹¹ Сурмін Ю. П. Кейс-стаді: архітектура і можливості. К.: НМЦ «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2012. 336 с.

¹² Дригола К. В., Глушенко А. В. Метод кейс-стаді як сучасна методика викладання, що сприяє покращенню морально-психологічного стану здобувачів освіти в період війни. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання. Матеріали II Форуму академічної спільноти, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 18, 76.

¹³ Natalia Dmitrenko, Oksana Voloshyna, Tetiana Melnychuk, Iryna Holovska, Hanna Dutka. Case method in quasi-professional training of prospective teachers. Independent Journal of Management & Production, Special Edition ISE, S&P. May 2022. S. 15. URL: https://www.researchgate.net/publication/360309377_Case_method_in_quasi-professional_training_of_prospective_teachers

Відзначимо, що проблемі взаємодії роботодавців з університетами на час усього життєвого циклу освітньої програми від її проектування до випуску дипломованих фахівців, наявності зворотного зв'язку від ринку праці до ЗВО, велика увага надається у документах Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Зокрема, у Національному плані дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022 – 2023 років наголошується, що «удосконалення процедури оцінювання освітніх програм з більш повним урахуванням позиції роботодавців, їх взаємодії з університетом, підвищить рівень об'єктивності та неупередженості прийняття рішення щодо ступеня забезпечення якості освітніх послуг»¹⁴.

Цінним ресурсом модернізації освітньої системи в умовах війни є розвиток неформальної освіти. Законодавчу основу її функціонування та визнання результатів закріплено в Законі України «Про освіту» (стаття 8). У цьому ж документі (стаття 9, пункти 4, 5) визначено основні форми здобуття освіти, серед яких є дистанційна й мережева освіта¹⁵. Слід звернути особливу увагу на методи неформального навчання, які мають вплив на емоційну складову особистості, сприяють розвитку комунікативних навичок та морально-психологічних установок здобувачів. Зокрема, вивчення будь-якої події, явища, особистості, або створення просопографічного портрету суспільного прошарку через призму деталізації виникнення і розвитку самого феномену має мотивувати його аналіз. Так, використання в умовах військового часу методу сторітеллінгу (story – історія; telling – розповідати, англ.) дозволяє одночасно досягти декількох важливих цілей: встановити контакт між викладачем та здобувачами, актуалізувати тему лекції та/або семінару, зняти психологічну напругу та встановити невимушену обстановку в аудиторії, де відбуваються заняття. Дослідники методу сторітеллінгу зазначають, що головна особа історії (персонаж), має сенсативно бути близькою до інтересів аудиторії, адже інакше слухачі не будуть співпереживати їй, не зможуть «приміряти» образ цього персонажа на себе. Основне завдання сторітеллінгу – зробити слухача учасником подій. Слід зауважити, що в будь-якій історії є кілька ключових моментів, які мають відрізнити її від лінійного викладу фактичного матеріалу, а саме: наявність центральної особи, наявність інтриги та наявність чіткого сюжету. Слід погодитися з оцінкою самого методу, яка наведена у праці Н. Атрощенко. Дослідниця, зокрема, зазначала, що теоретичне дослідження ролі сторітеллінгу у викладанні

---

¹⁴ Національний план дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022–2023 рр. Київ, 2022. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/%22.pdf>

¹⁵ Закон України про освіту (Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=130>

дисциплін доводить можливість та доцільність його застосування у навчальному процесі як дієвого механізму підвищення рівня засвоєння матеріалу, розвитку логічного мислення та систематизації набутих знань¹⁶.

Серед методик формування особистісних якостей спеціалістів, як дієвої сили, визнається метод «soft skills» (soft skills – м'яка сила, англ.). Процес створення навчальних програм, положень про формування «soft skills» в учасників освітнього процесу навчальних закладів різного рівня, як нам здається, перебуває на вершині можливостей української педагогіки. Роздуми науковців сягають розробки положень про створення освітнього середовища, яке формує компетентності, закладені в ідеї «soft skills». Наведемо дещо задовгу цитату, яка проливає світло на прогнозовані результати використання, власне, методики «soft skills» у вищій школі. Її розробниками зазначається необхідність переходу до створення: «емоційного інтелекту» у здобувачів, здатних не тільки засвоювати професійні компетентності, а і формувати: соціально-комунікативні здібності (комунікативні навички; міжособистісні навички; групова робота; лідерство; кооперація; соціальний інтелект; відповідальність; етика спілкування; вибудовування взаємовідносин; вміння працювати в команді та висловлювати власну думку); когнітивні навички (критичне мислення; навички вирішення проблем; інноваційне мислення; управління інтелектуальним навантаженням; навички самоосвіти; інформаційні навички; тайм-менеджмент); особисті якості і складові емоційного інтелекту (емоційний інтелект; чесність; оптимізм; стресостійкість; пунктуальність; гнучкість; креативність; мотивація; емпатія)¹⁷. Тож постає проблема – як збалансувати ці компетенції та отримати в результаті універсального працівника, що має виконувати великий обсяг щоденної рутинної роботи. Врешті, ОНП спеціальності має враховувати, що формування «hard skills», тобто «твердих навичок», які пов'язані зі знанням спеціальних дисциплін, здобуттям практичної підготовки – не відкладається обабіч. Проведення спеціальних тренінгів, семінарів, спеціальних програм рекрутингових агенцій з розвитку «soft skills» породжує цікаві ідеї стосовно перебудови навчального процесу, в якому починає домінувати система проектного або проблемного

---

¹⁶ Атрошенко Н. Storytelling (сторітеллінг) як інноваційний метод навчання. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський, та національний виміри змін». Том. 1. (16–17 квітня 2019 року). Суми, Видавництво СумДУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 155.

¹⁷ Положення про формування «soft skills» в учасників освітнього процесу Харківського Національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normalat_dokum/Ptojenn/Formuvanya_soft_skills.pdf

навчання. Але лише в окремих дослідженнях сформульовано мету та завдання поетапної реалізації цих ідей¹⁸.

Назагал, великою проблемою щодо використання цієї методики є ті обмеження, що накладає на освітній процес стан війни. З початком війни основною можливістю організації освітньо-наукового процесу в окремих регіонах країни встановлюється дистанційна форма навчання. Нагадаємо, що рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо організації дистанційної та/або змішаної форм навчання в умовах епідемії COVID-19, або без неї, передбачали проведення комплексу заходів, що стосувалися підготовки матеріальної та налаштування технологічної бази навчального закладу (розгортання навчальної платформи, створення навчального контенту, впровадження електронного документообігу), внесення змін до методичного блоку та системи планування навчального процесу¹⁹.

Слід відзначити, що на основі сучасних засобів комунікації (платформи Zoom, Microsoft Teams, Skype тощо) існують можливості створення спільного освітнього простору ЗВО України, залучення до співпраці освітніх установ, розташованих за межами нашої країни, зокрема, обміну освітніми проектами та програмами, а також залучення до формування фахових компетентностей ОНП спонсорів з числа потенційних роботодавців, спеціалістів-практиків, використання фандрейзингу. Таким способом частково реалізується мета посилення зв'язку між освітнім процесом у ЗВО та вимогами ринку, зростає відсоток доступності освітніх послуг, посилюється контроль за використанням державних коштів на впровадження інновацій в освітню галузь. Однак, процеси підготовки фахівців для вищої школи в умовах дистанційної освіти не позбавлені певних проблем, що потребують детального вивчення. Мовиться, передусім, про те, що війна стала випробуванням щодо надання державі і господарюючим суб'єктам якісних освітніх послуг. Дослідження світового розвитку вищої освіти свідчить про делегування ЗВО відповідальності за якість освіти, що автоматично ставить стандартно завищені вимоги до розвитку онлайн-

---

¹⁸ Тушак А. В. Здобуття «soft skills» студентами у ЗВО як один із найвагоміших внесків у майбутню кар'єру. Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства: тези II Міжнародної науково-практичної конференції (6–8 листопада 2019 р.). Житомир, 2019. С. 434–437. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/434.pdf>

¹⁹ Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://bit.ly/3AdMD7U>

освітніх технологій²⁰. Обговорення на освітянських форумах у 2023 році інноваційної діяльності ЗВО, яка має забезпечувати економічний та соціальний ефект, завершилося констатацією труднощів у взаємодії різних рівнів освіти, відсутності інформаційної бази інноваційних проєктів, низької взаємодії освітніх закладів та підрозділів тих підприємств, які орієнтовані на запровадження інноваційних технологій у виробництві та соціальній сфері²¹. Вихід з цієї ситуації вбачається у поєднанні традиційних, перевірених часом методик навчання, та інноваційних технологій навчання як засобу розв'язання застарілої проблеми підготовки спеціалістів, здатних до конкурентної боротьби на сучасному ринку інтелектуальних, зокрема, освітніх послуг. Добре відомо, що в основу традиційних та інноваційних технологій навчання у вищій школі покладено такі форми організації навчального процесу як лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття, самостійна робота, консультації, заліки та екзамени. Детально про типи, форми й очікувані результати модернізації освітнього процесу у вищій школі – нижче. Головним, на нашу думку, є перенесення уваги на інвестиційну проєктну діяльність відділів планування, економічних відділів ЗВО, створення ініціативних груп і платформ, проєктно-освітніх центрів розвитку інновацій та інвестицій у регіоні, які дозволять сформувати освітньо-наукове середовище конкурентного типу. Окрім підвищення освітніх та наукових показників планування та втілення у практику прогнозованих результатів ОНП, освітній процес має виділятися диверсифікацією знань, гнучкістю та ефективністю навичок аудіювання, орієнтацією на результат та відповідальністю за прогнозований результат, що резонує із запитамі українського суспільства на створення ефективних «агентів змін» в освіті.

У підсумку зазначимо, що саме інноваційні освітні технології в умовах військового стану уможливають ефективну підготовки фахівців усього спектру спеціальностей, які відповідають вимогам, що склалися на ринку праці.

Набуття компетентностей зумовлює логічну диверсифікацію ОНП на основі гнучкого поєднання фахових й загальних компетенцій, які забезпечують здобувачам вищої освіти третього (освітньо-наукового) ступеня формування глибоких базових знань, а також самостійності й

---

²⁰ Уфімцева О.Ю., Шапа Н. М. Переваги та недоліки дистанційного навчання в сучасних умовах. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання. Матеріали II Форуму академічної спільноти, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 76.

²¹ Там само. С. 74–75.

креативності у процесі навчання, на етапах проектування й реалізації важливих соціальних програм.

2. Інноваційні освітні технології в умовах військового стану: від теорії до практики

Підготовка здобувачів третього рівня вищої освіти в Україні регулюється низкою законодавчих та нормативно-правових актів²², які висувають достатньо високі освітні, наукові, організаційні та інші вимоги й критерії як до ЗВО, так і до здобувачів. Проте законодавець, що природно, не міг урахувати непередбачуваних форс-мажорних обставин, якими стали спочатку карантинні обмеження, спричинені поширенням Covid-19, а далі – збройна агресія Росії проти України. Тимчасова окупація окремих регіонів України, масове переміщення і виїзд за кордон науково-педагогічних кадрів і аспірантів спричинили дезорганізацію освітнього процесу, і повернення його до звичного руслу залежить винятково від ситуації на фронтах війни. Проте навіть у регіонах, не охоплених бойовими діями, діяльність ЗВО визначається умовами військового часу. Тож перед адміністрацією ЗВО й науково-педагогічними працівниками постала подвійна проблема: швидко й максимально прийнятно для здобувачів вищої освіти адаптуватися до вимушених екстремальних вимог і водночас забезпечувати рівень викладання, який би відповідав основним вимогам розвитку європейської освіти першої чверті XXI століття.

Як відомо, метою підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (аспірантів) зі спеціальності «Історія та археологія» в Україні є «підготовка фахівців, які володіють глибокими теоретичними знаннями з історії, опанування ними загальних і фахових компетентностей, достатніх для розв'язання комплексних проблем у дослідницько-інноваційній та професійно-педагогічній діяльності, оволодіння методологією наукової діяльності, а також проведення

---

²² Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>; Закон України про освіту (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=130>; Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 11. 10. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>; Про затвердження вимог до оформлення дисертації: Наказ Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>; Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах): Постанова Кабінету Міністрів України № 261 від 23. 03. 2016 р. в редакції Постанови КМУ № 238 від 03.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> та ін.

власного наукового дослідження з прилюдним захистом його результатів, що мають наукову новизну, теоретичне і практичне значення»²³. Обмеження, а потім і повне перекриття доступу до вітчизняних і закордонних архівів з метою підготовки дисертаційного дослідження²⁴ є важливою, проте лише однією з проблем, з якими зіштовхнулися здобувачі освіти в умовах війни. Зрозуміло, що процес навчання в аспірантурі, незважаючи на умови військового часу, має забезпечувати формування загальних та фахових компетенцій, практичних умінь і навичок, які б забезпечили вчасне й якісне завершення підготовки дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії та готовність до професійної діяльності відповідно здобутої кваліфікації.

Одним із таких практично орієнтованих освітніх компонентів є курс «Організація наукового історичного дослідження», який пропонується здобувачам вищої освіти в другому семестрі першого року навчання. За задумом, ця навчальна дисципліна спрямована на засвоєння аспірантами-істориками теоретично-методологічних основ наукових досліджень і практики організації наукової діяльності, формування й розвиток у них навичок застосування різних методів наукового пошуку, написання й оформлення наукових публікацій різних видів тощо. На його прикладі пропонуємо розглянути використання елементів інноваційних методів і технологій при викладанні навчальних дисциплін фахового циклу.

Загалом, під інноваційними технологіями в ЗВО розуміють технології, засновані на нововведеннях: організаційних, пов'язаних з оптимізацією умов освітньої діяльності, й методичних, спрямованих на оновлення змісту освіти та підвищення її якості²⁵. Іншими словами, інноваційні технології й методики об'єднують усі ті нові (нестандартні, прогресивні,

---

²³ Освітньо-наукова програма за спеціальністю 032 «Історія та археологія» підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2021. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/PhDOHP_Istoriya_ta_archeologiya.pdf. С. 4.

²⁴ Ковальков О. Л. Використання закордонних наукових інформаційних ресурсів та електронних архівів при підготовці дисертаційних досліджень з історії у сучасних умовах війни. Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 162–163.

²⁵ Швець Г. О. Сучасні інноваційні методи викладання у вищій школі. Наукова думка сучасності і майбутнього: Матеріали IV всеукр. практ.-пізнав. конф. 2016. С. 19. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/33-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/42-suchasniinnovatsijni-metodi-vikladannya-u-visshij-shkoli#top>

оригінальні й сучасні) й уже апробовані (класичні) ефективні способи забезпечення освітнього процесу (здобуття, передачі й продукування знань), які, власне, сприяють інтенсифікації та модернізації навчання, розвивають творчий підхід і особистісний потенціал здобувачів вищої освіти²⁶. Однак беручи до уваги ці теоретичні положення слід враховувати освітній і кваліфікаційний рівень та вікові особливості здобувачів третього рівня вищої освіти, а також особливості організації навчального процесу здебільшого в малих групах.

Педагогічна теорія й методика викладання у закладах вищої освіти виділяє цілу низку різноманітних інноваційних методів і технологій, оптимальний вибір яких залежить від науково-педагогічного працівника. Напевне, найбільш універсальною останніми роками й такою, яку вже складно назвати «інноваційною» чи «новаторською», є технологія дистанційного навчання з використанням різноманітних новітніх інформаційно-комунікаційних засобів і технологій. За задумом, перевагами дистанційного навчання є гнучкість графіку освітнього процесу й асинхронність (коли студент може виконати й здати завдання поза жорсткими рамками розкладу занять), можливість відвідувати заняття й виконувати завдання, перебуваючи поза місцем розташування закладу вищої освіти (що важливо для аспіранта, зокрема, історика з його потребою роботи в архівах), широкий діапазон засобів викладання навчального матеріалу викладачем та контролю за його засвоєнням здобувачем²⁷ та ін. Утім, в умовах «ковідних обмежень», а потім і збройної агресії з боку Росії, така форма організації навчального процесу стала єдиною можливою. Навіть в тих закладах, де раніше вона не була надто поширеною, доволі швидко були розроблені організаційні принципи дистанційного навчання, створені технічні умови його реалізації. Так, в Центральноукраїнському державному університеті ім. В. Винниченка всі заняття проводяться на платформі Google Classroom, за потреби комунікація викладачів і здобувачів здійснюється за допомогою інших засобів (e-mail, Viber тощо). Окрім того, що це дозволяє проводити заняття незалежно від місцеперебування учасників навчального процесу, дистанційне навчання здатне полегшити його організацію. Здобувачі, в даному разі аспіранти, на початку вивчення дисципліни отримують в класах різноманітні завдання (практичні й творчі, а також питання, винесені на самостійне опрацювання тощо), які по мірі виконання «прикріплюють» там же. Ще однією перевагою є те, що завдання здаються в електронному вигляді, що значно спрощує (і здешевлює!) життя здобувача. Про переваги технології дистанційного

---

²⁶ Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. Право та інноваційне суспільство. 2015. № 1 (4). С. 27–28.

²⁷ Швець Г. О. Вказ. праця. С. 21.

навчання свідчить те, що під час переходу до т. зв. «змішаного» і навіть при повному поновленні аудиторного навчання класи на платформі Classroom продовжують працювати.

На розглядуваний освітній компонент навчальним планом передбачено 16 год. лекцій і 14 год. семінарських занять. На початку семестру викладач доводить до здобувачів тематику занять і перелік завдань, які продовж семестру вони мають виконати самостійно й «прикріпити» в класі на платформі Classroom. Завдання самостійного блоку орієнтовані на підготовку аспіранта до роботи над власним дисертаційним дослідженням. Деякі з них (як то опрацювання нормативно-правової бази наукової діяльності в Україні, вимог до змісту й оформлення дисертаційного дослідження тощо) є радше «механічними». Утім, головним завданням є підготовка плану-проспекту власної майбутньої дисертації, що має, безперечно, практичну спрямованість. При цьому, що природно, метою є не перевірка стану готовності наукової роботи, а з'ясування ступеня розуміння аспірантом базових вимог до структури, необхідних елементів та оформлення дисертаційного дослідження.

При викладанні навчальної дисципліни «Організація наукового історичного дослідження» використовуються елементи декількох методів викладання у вищій школі, які визначаються як «інноваційні». Серед них насамперед назвемо технології контекстного й проблемного навчання, об'єднані ідеєю інтерактивності. Під інтерактивними технологіями навчання розуміють сукупність методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечують активний характер взаємодії учасників навчального процесу на засадах співпраці та співтворчості, спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей²⁸. Головною педагогічною ідеєю застосування інтерактивних технологій навчання є активізація розумової діяльності здобувачів вищої освіти, актуалізація опорних знань, надання можливості самостійного осмислення значення здобутих знань для використання їх на практиці²⁹. Таке навчання насамперед зорієнтоване на використання й розвиток особистого досвіду аспіранта, умінь і навичок самостійного пошуку шляхів розв'язання проблемних завдань, уміння працювати автономно. Без таких якостей годі сподіватися на успішність самостійного наукового дослідження. Водночас обговорення результатів таких пошуків на семінарських заняттях з використанням діалогічно-дискусійних технологій (діалог, бесіда, диспут, дискусія) формує такі важливі для

---

²⁸ Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. С. 14.

²⁹ Там само. С. 15.

науковця компетентності, як здатність застосовувати уміння критичного аналізу, оцінки і прогнозування нових та складних ситуацій; здатність до комунікації з науковою спільнотою і громадськістю у своїй та суміжних галузях наукової та професійної діяльності, дотримуючись при цьому визначених етичних і моральних норм поведінки. Цим самими формуються уміння аргументувати й обґрунтувати свою позицію з того чи іншого питання, розглядати й аналізувати кожну проблему під різним кутом зору, відмовлятися від стереотипів і шаблонів, вислухати опонента, адекватно реагувати на контраргументи колеги чи викладача, підвести підсумок дискусії та ін., які знадобляться аспірантові в науковій чи педагогічній діяльності. Такий підхід формує в аспірантів розуміння «незавершеності» як природної форми наукового пізнання, множинності логіки й розмаїття шляхів і методів розв'язання складних завдань.

Практична спрямованість навчальної дисципліни «Організація наукового історичного дослідження» робить доцільним використання елементів контекстного, тоді як загальна спрямованість освітньо-наукової програми підготовки здобувачів третього рівня за спеціальністю «Історія та археологія» – проблемного навчання. Згідно теорії, контекстне навчання ґрунтується на інтеграції різних видів діяльності аспіранта: навчальної, практичної, наукової. При цьому викладач створює для здобувача вищої освіти умови й моделює ситуації, максимально наближені до реальних. Відповідно, суттєво зростає частка самостійної практичної роботи аспіранта. Проблемне навчання передбачає ініціювання самостійного пошуку здобувачем знань через проблематизацію викладачем навчального матеріалу. Цим самим відбувається зміна характеру навчального завдання і навчальної діяльності – з репродуктивного на продуктивний, творчий³⁰. Застосування таких технологій і методів сприяє розвитку в аспірантів проблемно-пошукового мислення й формування професійного міркування, активізує науково-дослідну роботу, розвиває творчі, аналітичні, комунікаційні та інші навички.

Аудиторний матеріал розподілений на сім тем, кожна з яких розглядається на лекції і на семінарському занятті. Лекції мають інформативний і теоретичний характер, викладач на них здебільшого окреслює проблему, наголошує на практичній значущості окремих її аспектів тощо. До семінарського заняття аспіранти мають виконати практичні завдання, підготуватися до дискусії чи обговорення заздалегідь оголошеної проблеми. При цьому вирішення цих проблемних завдань передбачає максимальну самостійність, здобувачі

---

³⁰ Швець Г. О. Вказ. праця. С. 20–21.

здебільшого не мають жодних обмежень і рамок при виборі навчальної чи наукової літератури. Під час семінарського заняття відбувається обговорення й обмін думками з визначених проблем чи аналіз виконаних практичних завдань під керівництвом викладача. Тож на кожному семінарському занятті аспірант оцінюється двічі: за виконане практичне завдання і за участь у дискусії. За змістом і спрямованістю пропонувані аспірантам завдання є різними, адже спрямовані на досягнення різних дидактичних і наукових цілей. Звернімося до конкретних прикладів.

Семінарському заняттю «Наукова картина світу. Наука і псевдонаука» передують лекції на тему «Організація наукових досліджень і підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів в Україні». Аспірантам пропонується підготуватися до дискусії з двох питань: 1) «Чому і в XXI ст. псевдонаукові «теорії» не лише побутують, але й є доволі популярними?» і 2) «Як розрізнити науковий і псевдонауковий наратив? В чому небезпека псевдонауковості для історичної науки?» При цьому викладач орієнтує аспірантів, що обговорення має відбуватися за правилами «прес-методу»: вони мають аргументовано викласти своє бачення проблеми, довести його на фактах, узагальнити й підсумувати свій виступ, брати участь у дискусії з обов'язковим використанням лексичних конструкцій «Я вважаю, що...», «Тому, що...», «Наприклад...», «По-перше..., по-друге...», «Отже...», «Таким чином...» та ін. Подібні завдання спрямовані на актуалізацію опорних знань і особистого досвіду здобувачів, розвиток аналітичних здібностей, уміння логічно побудувати усний виступ, прищеплює культуру ведення дискусії. Окрім цього, такий формат першого семінарського заняття має також на меті сформувати позитивне ставлення до навчальної дисципліни, окреслити проблемно-пошуковий підхід до викладання і навчання.

Перед наступним семінарським заняттям «Планування наукового історичного дослідження» аспіранти слухають дві лекції: «Основи методології наукової роботи історика. Принципи і методи наукового історичного дослідження» та «Технологія наукової діяльності історика». До семінарського заняття їм пропонується перелік тем гіпотетичного наукового дослідження, який може бути цілком довільний за кількістю дослідницьких проблем та їх формулюванням і залежить винятково від фантазії викладача. Аспіранти мають по кожній з них обґрунтувати актуальність дослідження, визначити його предмет, об'єкт, мету, завдання, хронологічні й географічні межі. На занятті здобувачі під керівництвом викладача перехресно обговорюють власні напрацювання, порівнюють отримані позиції, визначають оптимальні варіанти тощо. Такий тип завдань виконує функцію такого собі «інтелектуального

тренажера», формуючи уміння і навички, необхідні в науковій і педагогічній діяльності.

Іншим прикладом може бути семінарське заняття на тему «Апробація результатів наукових досліджень», якому також передують відповідна лекція. До заняття аспірантам пропонується текст анонімною і «безіменною», спеціально підготовленою науковою статтю без назви й анотації, а також шаблон рецензії одного з фахових українських історичних видань. Аспіранти мають виконати такі завдання: 1) запропонувати назву статті, яка б відповідала її змісту; 2) написати анотацію і ключові слова до неї; 3) проаналізувати статтю відповідно до запропонованих у рецензії критеріїв; 4) на основі її тексту підготувати тези виступу на конференції. На семінарському занятті здобувачі діляться результатами своєї роботи, аналізують і обговорюють їх під керівництвом викладача. Як видно, такі завдання створюють для аспірантів умови, максимально наближені до реальних. На лекції вони почули загальну інформацію про наукову статтю, фахові видання й видання, включені до міжнародних наукометричних баз, вимоги до підготовки наукових публікацій, тез, виступів на конференціях тощо. Під час же виконання практичних завдань і подальшого обговорення їх результатів молоді науковці спробують себе в різних ролях. Це має підготувати їх до самостійного творення наукового продукту, підготовки й оформлення публікацій різного виду, допомогти уникнути помилок і, зрештою, виконати публікаційні вимоги до здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

Останнім прикладом є тема «Мова і стиль наукового історичного твору». В однойменній лекції визначені загальні критерії й особливості наукового стилю і його підвидів, зосереджено увагу на стилістичній та лексичній специфіці наукових досліджень з історії. До семінарського заняття студентам пропонується ознайомитися з працею П. О. Селігея «Світло і тіні наукового стилю» (К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 627 с.) і проаналізувати явище псевдонаукового стилю, або, за визначенням автора, «наукового жаргону». Після цього вони мають віднайти в будь-яких наукових публікаціях не менше п'яти таких прикладів і проаналізувати їх на семінарському занятті. Здавалося б, дана проблема виходить за межі фахової історичної підготовки. Утім, як засвідчує досвід, мові і стилю наукової роботи слід приділяти належну увагу. Молоді науковці часто «грішать» алогічністю викладу, перевантажують тексти складними, часто важкочитабельними реченнями, недоречною термінологією, словами іншомовного походження, які можна було б легко замінити українськими відповідниками, припускаються тавтологій, канцеляризмів тощо. Часто

це має на меті штучно підвищити «рівень науковості» тексту, а саме це П. О. Селігей і називає «науковим жаргоном». За задумом, демонстрація того, «як не варто писати», здатне підштовхнути молодих науковців до розуміння того, як бажано викладати власні думки на сторінках своїх наукових публікацій і, зрештою, в дисертації.

Інші семінарські заняття за методикою проведення, логікою, дидактичною й методологічною метою співзвучні проаналізованим. У світлі останніх дискусій щодо проблем академічної доброчесності зауважимо, що до одного з занять аспіранти опрацьовують Лист Міністерства освіти і науки України №1/11-8681 від 15 серпня 2018 р. *«Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо)»*, після чого готуються до дискусії за такими проблемами: 1) «В чому небезпека нехтування вченими принципами академічної доброчесності?»; 2) «Визначте механізми уникнення звинувачення в плагіаті й самоплагіаті». Не потрібно доводити безальтернативну важливість формування в молодих науковців готовності неухильно дотримуватися етичних норм у науковій діяльності, виховання в них «нульової» толерантності до будь-яких форм і проявів наукової недоброчесності.

Проаналізовані технології й методи викладання у вищій школі, попри визначення «інноваційні», вже впевнено посіли своє місце в методичному арсеналі науково-педагогічних працівників. Як засвідчує досвід, ефективність (і доцільність) їх використання залежить від багатьох чинників: специфіки навчальної дисципліни, її обсягів і аудиторного навантаження, ступеню підготовленості студентів та взагалі «якості» студентського контингенту, наповненості груп та ін. При роботі з аспірантами більшість перелічених чинників, які можуть стояти на заваді інтерактивності чи проблематизації викладання й навчання, «грають» на користь їх використанню. До аспірантури йдуть здебільшого підготовлені й вмотивовані випускники магістратури, часто з досвідом науково-пошукової діяльності. Їх особистий досвід також незрівняний з тим, що мають здобувачі першого рівня вищої освіти. Важливо також, що на третьому рівні викладач зазвичай має справу з «малими» групами (часто по двоє – троє осіб). Це робить навчальний процес індивідуалізованим, орієнтованим на конкретного здобувача. Скажімо, «прив'язувати» до теми наукового дослідження аспіранта навчальні завдання з метою їх актуалізації, активізації навчальної і наукової діяльності здобувача вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Війна, розв'язана Росією проти нашої держави в 2014 році, ескалація якої відбулась у лютому 2022 року, стала серйозним викликом для всіх без винятку державних, політичних, суспільних, соціальних, громадських сфер та інституцій України. Тимчасова окупація окремих регіонів, релокація закладів освіти різних рівнів, вимушена міграція учасників навчального процесу в інші регіони держави та за її межі, обстріли та періодичні перебої з електроенергією та зв'язком – далеко не повний перелік того, з чим зіштовхнулися ЗВО в умовах військового стану. Попри ці труднощі очевидно, що освіта – це ще один фронт, від якого залежить наша Перемога над ворогом.

Виклики військового стану змусили українські ЗВО швидко пристосовуватися до нових реалій, актуалізували питання підвищення ефективності методів і технологій навчання й викладання, максимальної переорієнтації освітнього процесу на формування в здобувачів освіти різних рівнів компетентностей практичного спрямування. Це особливо стосується третього рівня вищої освіти (аспірантури), адже Україна потребує (і потребуватиме надалі) висококласних наукових та науково-педагогічних кадрів для подолання наслідків війни і подальшого поступу держави.

Одним з дієвих засобів вирішення цих завдань і загалом підвищення ефективності підготовки аспірантів за освітньо-науковою програмою «Історія та археологія» є використання під час викладання фахових дисциплін інноваційних методів і технологій навчання. В Україні існують ґрунтовні теоретичні напрацювання специфіки використання інноваційних підходів у вищій школі. Утім, їх підбір і спосіб застосування залежать від багатьох чинників: дидактичної мети, специфіки навчальної дисципліни, рівня теоретичної та методичної підготовки здобувачів вищої освіти, майстерності науково-педагогічного працівника та ін. Серед інноваційних методів і технологій викладання, які підтвердили свою ефективність при роботі з аспірантами-істориками, можна виділити технології дистанційного, контекстного, проблемного навчання, інтерактивні методи тощо.

АНОТАЦІЯ

В умовах військового стану система вищої освіти змушена була оперативно реагувати на військово-політичні, безпекові, економічні, енергетичні, організаційні та ін. виклики. Водночас важливим є забезпечення високого рівня підготовки здобувачів вищої освіти різних рівнів, реагуючи на нові потреби ринку праці в Україні. Своєю чергою це змушує корелювати освітні програми й зміст викладання з метою

посилення практичної підготовки студентів і аспірантів. Одним з дієвих засобів підвищення ефективності підготовки аспірантів за освітньо-науковою програмою «Історія та археологія» є використання під час викладання фахових дисциплін інноваційних методів і технологій навчання. Їх підбір і спосіб застосування залежать від дидактичної мети, специфіки навчальної дисципліни, рівня теоретичної та методичної підготовки здобувачів вищої освіти, майстерності науково-педагогічного працівника. Серед інноваційних методів і технологій викладання, які підтвердили свою ефективність, можна виділити технології дистанційного, контекстного, проблемного навчання, інтерактивні методи тощо.

Література

1. Атрощенко Н. Storytelling (сторітеллінг) як інноваційний метод навчання. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський, та національний виміри змін»*. Том 1. (16–17 квітня 2019 року). Суми, Видавництво СумДУ імені А.С.Макаренка, 2019. С. 153–156.
2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 27–33.
3. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
4. Гаврилук О. Г. Інноваційні технології навчання студентів у ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 9 (53). С. 197–204.
5. Гай О. М. Підготовка докторів філософії в умовах війни: основні виклики та шляхи їх вирішення. *Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 80–82.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 218 с.
7. Дригола К. В., Глущенко А. В. Метод кейс-стаді як сучасна методика викладання, що сприяє покращенню морально-психологічного стану здобувачів освіти в період війни. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання. Матеріали II Форуму академічної спільноти, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич*. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 17–20.

8. Житков О. А. Про особливості підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в умовах військового стану. *Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 133–136.

9. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

10. Закон України про освіту (Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=130>

11. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 11.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

12. Запукляк І. Б. Сучасні інноваційні стратегії навчання. *Матеріали круглого столу «Інноваційні методи викладання у вищій школі: обмін досвідом та кращі практики (за результатами стажування)*. Івано-Франківськ, ІФТУНГ, 2020. С. 8.

13. Іщенко А., Карпенко М. Українська система вищої освіти в умовах агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. НІСД – Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemyu-y>

14. Капліна О. В. Науковий керівник та аспірант: проблеми взаємодії в сучасних умовах війни. *Всеукраїнське науково-педагогічне підвищення кваліфікації «Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів в умовах війни. 27 червня – 7 серпня 2022 року*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 148–153.

15. Ковальков О. Л. Використання закордонних наукових інформаційних ресурсів та електронних архівів при підготовці дисертаційних досліджень з історії у сучасних умовах війни. *Третій рівень освіти в Україні: особливості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сучасних умовах війни: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 27 червня – 7 серпня 2022*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 162–165.

16. Міністерство освіти і науки України. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://bit.ly/3AdMD7U>

17. Національний план дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022 – 2023 рр. Київ, 2022. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/%_22.pdf

18. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/>

19. Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022>

20. Освітньо-наукова програма за спеціальністю 032 «Історія та археологія» підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2021. 23 с. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/PhDOHP_Istoria_ta_arheologiya.pdf

21. Положення про формування «soft skills» в учасників освітнього процесу Харківського Національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normal_dokum/Piojenn/Formuvanya_soft_skills.pdf

22. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: Наказ Міністерства освіти і науки України № 235 від 07. 03. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_0235729-22#Text

23. Про затвердження вимог до оформлення дисертації: Наказ Міністерства освіти і науки України № 40 від 12. 03. 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>

24. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах): Постанова Кабінету Міністрів України № 261 від 23. 03. 2016 р. в редакції Постанови КМУ № 238 від 03. 04. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>

25. Сурмін Ю. П. Кейс-стаді: архітектура і можливості. К.: НМЦ «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2012. 336 с.

26. Тараєвська Л. С. Діалогові технології та їх використання в освітньому просторі. *Матеріали круглого столу «Інноваційні методи викладання у вищій школі: обмін досвідом та кращі практики (за результатами стажування)*. Івано-Франківськ, ІФТУНГ, 2020. С. 9.

27. Тушак А. В. Здобуття «soft skills» студентами у ЗВО як один із найвагоміших внесків у майбутню кар'єру. *Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства: тези II Міжнародної науково-практичної конференції (6–8 листопада 2019 р.)*. Житомир, 2019. С. 434–437. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/434.pdf>

28. Швець Г. О. Сучасні інноваційні методи викладання у вищій школі. Наукова думка сучасності і майбутнього: *Матеріали IV всеукр.*

прат.-пзнав. конф. 2016. С. 19–22. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/33-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/42-suchasniinnovatsijni-metodi-vikladannya-u-visshij-shkoli#top>

29. Шевченко В. М. Сучасні методи та технології навчання у вищій школі України. *Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ-Слупськ. 2016. С. 151–160.

30. Уфимцева О. Ю., Шапа Н. М. Переваги та недоліки дистанційного навчання в сучасних умовах. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання. Матеріали II Форуму академічної спільноти, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. С. 76–77.*

31. Natalia Dmitrenko, Oksana Voloshyna, Tetiana Melnychuk, Iryna Holovska, Hanna Dutka. Case method in quasi-professional training of prospective teachers. *Independent Journal of Management & Production, Special Edition ISE, S&P. May 2022. S. 1–17.* URL: https://www.researchgate.net/publication/360309377_Case_method_in_quasi-professional_training_of_prospective_teachers

Information about the authors:

Zhytkov Oleksandr Anatoliiovych,

Doctor of Historical Sciences,

Professor at the Department of History of Ukraine and World History

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

Kovalkov Oleksandr Leonidovych,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of History of Ukraine

and World History

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

Chuiko Kateryna Vitaliivna,

Postgraduate Student at the Department of History of Ukraine

and World History

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

1, Shevchenka str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine